

9. Полное собрание русских летописей (ПСЛР). – Т. I. – Лаврентьевская летопись. – Ленинград, 1926 – 1928. – VIII с. – 579 столб.

10. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України: У 2 т. / Нагалія Дмитрівна Полонська-Василенко. – К.: Либідь, 1992. – Т. I. До середини XVIII століття. – 640 с.

11. Рожко В. Є. Нарис історії української православної церкви на Волині: Історико-краєзнавчий нарис / Володимир Рожко. – Луцьк: Медіа, 2001. – 672 с.

12. Скутіна В. Формування християнського виховного ідеалу святої Русі / Валентина Скутіна // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: [Науково-теоретичний збірник]. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 258 с. – С. 121-125.

13. Четьркин Ф. Исторический очерк Вольнской Духовной семинарии / Ф. Четьркин // Вольнские Епархиальные Веломости. – 1878. – № 22. – Часть неофициальная. – С. 827-839.

14. 1000-ліття православ'я на Волині / [Упорядник М. Моліс (о. Миколай)]. – Дубно: б.м.в., 1992. – 149 с.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено ретроспективний аналіз ролі православних братств України у підготовці вчителя, зокрема Луцького Хрестовоздвиженського братства, Кременьського Божоявленського братства, Степанського братства Святої Трійці; розкрито особливості їх освітньо-виховної діяльності.

АННОТАЦИЯ

В статье осуществлен ретроспективный анализ роли православных братств Украины в подготовке учителя, в частности Луцкого Хрестовоздвиженского братства, Кременецкого Божоявленского братства, Степанского братства Святой Троицы; раскрыты особенности их образовательно-воспитательной деятельности.

SUMMARY

Mishkareva S.V.

THE ROLE OF UKRAINIAN ORTHODOX BROTHERHOODS IN TEACHER'S PREPARATION: RETROSPECTIVE ANALYSIS

The retrospective analysis of role of Ukrainian orthodox brotherhoods in teachers' preparation, in particular Luts'k's Hrestovozdvizhenske brotherhood, Kremenets' Bogoyavlenske brotherhood, Stepan's brotherhood of Holy Trinity is done in the article; peculiarities of their educational activity are revealed.

*Марія Мудрак
(Тернопіль)*

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В ОСВІТІ

Актуальність проблеми. Сьогодні практично однотайною є думка про те, що ХХІ століття, з одного боку є століттям високих технологій і широкій інформатизації усіх сфер життєдіяльності людини і

суспільства, а з іншого – століттям психології, тобто прагнення людини до максимально повного використання безмежних можливостей свого мозку. Це твердження не містить суперечності, оскільки сьогодні кожне нове науково-технічне досягнення може розглядатися як певна пролонгація прояву особистісних якостей і рис людини, яка зуміла належним чином реалізувати свої інтелектуальні і творчі здібності. А це можливо лише за умови інноваційних перетворень в освіті.

Стан розробленості проблеми. Аналіз публікацій та останніх досліджень з проблеми дослідження показав, що питання інтелектуалізації навчальної діяльності студентів висвітлюються в багатьох наукових дослідженнях. Серед них визначаються певні напрями, що відображають окремі аспекти.

А.Брушлінський, Л.Венгер, Д.Векслер, В.Крамаренко, С.Рубінштейн, Н.Тализіна, А.Фурман досліджували інтелект у контексті теорії мислення як процесу. С.Рубінштейн зауважує, що «...не можна визначати розумові здібності, інтелект людини за одним лише результатом її діяльності, не розкриваючи процесу мислення, що до нього приводить» [5, с. 69]. На його думку, основою, головним компонентом будь-якої розумової здатності є властива людині якість аналізувати, синтезувати й узагальнювати [5]. Д.Векслер визначив інтелект як здатність індивіда доцільно поводитися, раціонально мислити й ефективно взаємодіяти з довкіллям. М.Холодна вважає, що основою людського інтелекту є поняттєві (концептуальні) психічні структури, тип побудови яких відповідає особливостям його структурної організації. Дослідниця пояснює це тим, що, по-перше, поняттєві структури відповідають за специфічний тип організації знань, які представлені у диференційованому та ієрархізованому вигляді; по-друге, будучи когнітивними утвореннями, інтегральними за своєю природою, поняттєві структури забезпечують можливість одночасної переробки інформації у системі різних взаємозалежних когнітивних «регістрів» (словесно-мовному, візуально-просторовому і чуттєво-сенсорному);

по-третє, поняттєві структури сприяють розгортанню деякого психологічного простору відображення, що має певні закономірності своєї організації і у межах якого будується розумовий образ актуального впливу [9]. М.Холодна стверджує, що зрілий інтелект – це форма організації когнітивного досвіду, поданого у вигляді «накопичених» у ході онтогенезу поняттєвих психічних структур, ступінь сформованості яких визначає структурні характеристики суб'єктивного простору інтелектуального відображення [9, с. 27].

Спільним у розглянутих підходах є те, що вони лише окреслюють зовнішні вияви інтелекту, тобто інтелектуальні здібності людини.

Метою статті є теоретичне дослідження факторів, що впливають на процес інтелектуального становлення особистості, та виявлення психолого-педагогічних умов інтелектуалізації навчальної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Взнявши за основу визначення інтелекту М.Холодної, можемо сказати, що інтелектуальний розвиток – це якісні й кількісні зміни у психіці індивіда, які забезпечують накопичення інтелектуального потенціалу особистості, що виражається в ускладненні когнітивних психічних структур, переході мислення на теоретичний рівень, формування здатності до самоврядування, зростання інтелектуальної активності. На нашу думку, є три групи факторів, що впливають на процес інтелектуального становлення особистості, – біологічні, соціальні й фактори власної активності людини.

До біологічних належать:

а) фактор спадковості (структура центральної нервової системи, швидкість переробки інформації, швидкість реакцій та ін.) (Г.Айзенк, В.Дружинін, Н.Чупрікова та ін. Г.Айзенк та Н.Чупрікова вважають, що існує вроджена, суто біологічна, вільна від впливів довкілля основа дискримінативної здатності мозку і багатьох пов'язаних із нею виявів інтелекту;

б) віковий фактор (сензитивність конкретного вікового періоду, особливості вікової групи та ін.) (А.Анастасі, Л.Борисова, В.Дружинін, Ж.Піаже, Я.Пономарьов, Н.Рейді, К.Степанова та ін.

в) статевий фактор (статеві інтелектуальні можливості, особливості статі) (В.Дружинін, Дж.Стенлі та ін.

До групи соціальних факторів належать:

а) фактор середовища (первинне оточення, сприятливий клімат сім'ї, колектив, неформальні групи тощо – Л.Виготський, Ж.Піаже та ін. Вирішальним фактором середовища, який впливає на розвиток інтелекту дітей, є так звана психічна стимуляція, то відбувається під час спілкування та спільної діяльності дітей і дорослих. Л.Виготський підкреслював провідну роль дорослого в детермінації інтелектуального розвитку дитини [1]. З'ясовано, якщо діти виховуються у дитячому садку, де їхнє спілкування з дорослими мінімальне, то вони відстають в інтелектуальному і сенсомоторному розвитку від своїх однолітків, вихованих у сім'ї;

б) соціокультурний фактор (суспільні підвалини, національні традиції, домінуюча культура, соціоекономічний статус тощо – Дж. Брунер, М.Коул, О.Лурія, К.Леви-Брюль, С.Скрібнер та ін.)

Констатація того, то людина формується як культурно-історична істота, засвоюючи у процесі своєї життєдіяльності матеріальні й духовні цінності, створені іншими людьми, не викликає сумнівів

(соціокультурний підхід). М.Холодна звертає увагу, що такі соціокультурні фактори, як мова, урбанізація, глобалізація, освіта, інститут сім'ї, звичаї, традиції тощо є детермінантами щодо рівня й темпів інтелектуального розвитку всіх членів суспільства [9]. Зауважимо, що проблема співвідношення навчання і розумовою розвитку особистості була протягом багатьох років основною для радянської педагогічної психології. Практично, будь-яка форма навчання (чи то шкільна освіта, неформальна позашкільна, професійна, включення суб'єкта у спеціалізовані програми інтелектуального тренінгу та ін.) тією чи іншою мірою має сприяти збільшенню індивідуальних інтелектуальних можливостей.

До групи факторів власної активності особистості належать:

а) фактор мотивів, потреб, підкріплення (мотиви власне інтелектуальної діяльності, наявність стійкої пізнавальної потреби, система цінностей, стимули діяльності тощо – Є.Льїн, А.Маркова, О.Матюшкін, О.Тихомиров та ін.

На користь впливу цього фактора свідчать дослідження О.Тихомирова (процесуально-діяльнісний підхід). В.Дружинін зауважує, що розвиток інтелекту в шкільному віці визначається переважно внутрішньою мотивацією дитини – допитливістю, прагненням до високих досягнень, суперництва [2];

б) фактор досвіду (попередній життєвий, практичний, ментальний досвід особистості – Р.Стернберг, М.Холодна та ін. [8, 9]).

На думку М.Холодної, ментальний досвід особистості визначає інтелект, є носієм властивостей інтелекту [9]. Субтеорія досвіду Р.Стернберга, описуючи можливості інтелекту, виділяє два види здібностей суб'єкта: здатність справлятися з новою ситуацією та діяти швидко, без зусиль на підставі автоматичних когнітивних навичок у стандартних, повторюваних ситуаціях [8].

Загалом, попередній життєвий досвід особистості не може не впливати на зміст її розумової діяльності, мотивацію інтелектуальної діяльності, рівень інтелектуальної активності;

в) фактор компенсації (наявність компенсаторних можливостей суб'єкта: сили волі, посидючості, наполегливості, терплячості, цілеспрямованості тощо – Л.Орлова та ін.

г) операційний фактор (освіченість, ерудиція, обсяг знань, прогаліни в знаннях, практичні вміння, навички та ін.) (В.Дружинін, С.Рубінштейн, О.Сичивиця та ін.).

На думку О.Сичивиці, інтелект переходить із можливості у дійсність, реалізується як духовна діяльність, а ерудиція постачає для цієї діяльності всі найголовніші компоненти – об'єкти, засоби і методи у формі тих чи інших знань. Будучи відповідним чином поєднані і

приведені у стан діяльнісного руху, ці знання виявляють себе як інтелектуальна потенція [7].

Під психолого-педагогічними умовами інтелектуалізації навчальної діяльності студентів розумітимемо зовнішні, стосовно особистості, обставини середовища і навчання, які сприяють якісним змінам особистості студента.

Інтелектуалізація навчальної діяльності студентів здійснюється за таких психолого-педагогічних умов:

– суб'єктна парадигма освіти як особливість взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

Парадигма (грец. – приклад, взірець) – модель постановки і вирішення проблеми, взята за зразок діяльності певним науковим співтовариством.

Об'єктна парадигма, що домінувала раніше, розглядала студента як пасивний об'єкт впливу зовнішніх умов, як продукт діяльності інших людей. Основними функціями викладача тут були інформування і контроль за її освоєнням. Ця парадигма освіти допускала активність учня як суб'єкта, котрий пізнає певною мірою: у певних ролях і межах, визначених викладачем. Якість освіти в цій парадигмі тісно пов'язана з розширенням інформаційного потоку, що в основному виражається в збільшенні годин на вивчення певної навчальної дисципліни або у введенні в навчальний план нових навчальних предметів. Альтернативою до об'єктної парадигми стає суб'єктна.

Основний зміст суб'єктної парадигми – визнання неповторності та унікальності психічної організації кожної особистості, її творчих можливостей і необмежених потенцій до саморозвитку.

Саме в суб'єктній парадигмі освіта розуміється нами як розширення можливостей вибору власного життєвого шляху кожним учасником навчального процесу.

Отже, провідна мета навчально-виховного процесу в суб'єктній парадигмі освіти – формування таких якостей, як самостійність і незалежність, що створює ґрунт для вияву і розвитку інтелектуальної ініціативи і компетентності. Навчально-виховний процес у суб'єктній парадигмі освіти здійснюється через конструктивну взаємодію викладача й студента та останніх між собою.

Наступною психолого-педагогічною умовою є розгортання творчої ситуації. За С.Сисоевою [6] творча ситуація – ситуація, яка потребує вирішення деякої суперечності, стимулює пошукову діяльність, але не завжди сприяє оволодінню новими знаннями, вміннями та навичками (на відміну від проблемної).

Не менш важливою умовою є стимулювання інтелектуальної активності. О.Зубра вважає – чим вища інтелектуальна активність, тим

об'ємніша система знань, ширші: світогляд, загальна інтелектуальна культура, освіченість, компетентність, самостійність, впевненість у своїх силах і здібностях, прагнення до творчості [3].

О.Матюшкіним було з'ясовано, що для розгортання пошуково-дослідницької (інтелектуальної) активності необхідне особистісне прийняття ситуації як проблемної: інакше кажучи, внутрішня особистісна потреба у відсутніх знаннях перетворює ситуацію на проблемну. У тих випадках, коли внутрішня – зумовлена самою діяльністю, що виконується, й інтересом до предмета – пізнавальна мотивація відсутня, відсутні також не тільки самостійне виявлення проблем, а й пошук їх вирішення, пропонувані іншими людьми, наприклад, викладачами, вчителями, авторами підручників [4].

Рушійною силою успіху в навчанні є внутрішня потреба, яка спрямована на те, щоб найповніше задовольнити свої інтелектуальні та духовні потреби, а також, що дуже важливо, ефективно самореалізовуватися, стверджуючись у процесі роботи як у власних очах, так і в очах однолітків. Тобто, для ефективнішого розгортання інтелектуальної активності, вияву її у «чистому» вигляді домінуючим у ієрархії мотивації інтелектуальної діяльності має стати мотив інтересу, прагнення до успіху, створення власних «продуктів». Власними «продуктами» можуть бути: самостійно «відкрите» правило, граматичні і математичні казки, вірші, задачі, вправи тощо. Як відомо, мотивація зникає або через абсолютну легкість завдання, або через надмірну складність – обидві умови позбавляють можливості здійснити творчий акт щодо встановлення нових зв'язків, пошуку нових значень, комбінування певних понять для утворення «нового продукту».

Завершує аналіз психолого-педагогічних умов інтелектуалізації навчальної діяльності студентів проблема формування поняттєвого, творчого та дивергентного мислення, яке забезпечує його перехід на теоретичний рівень. Л.Виготський, Б.Ананьєв, М.Холодна вважають здатність до поняттєвого відображення дійсності як вищий табель інтелектуального розвитку, а поняттєву думку – як один із найефективніших пізнавальних інструментів.

Говорячи про творче мислення, ми підкреслюємо, що відбувається процес утворення чогось нового (переважно на суб'єктивному рівні). Для творчого мислення характерні такі ознаки: широта охоплення проблеми, що розглядається, гнучкість, критичність, швидкість актуалізації потрібних знань, розвинута інтуїція, вміння розв'язувати задачі в умовах неповної інформації. Якщо підкреслюється аспект результативності процесу мислення, то йдеться про його продуктивність. Причому продуктом може бути і по-новому поставлена

проблема, і новий спосіб розв'язування, і новий результат. Говорячи про дивергентне мислення, ми підкреслюємо продуктивність – генерування різних ідей – шляхів розв'язання однієї проблеми. Для дивергентного мислення характерні такі ознаки: багатство думок, її оригінальність, здатність створювати різноманітність рішень; швидкість мислення, спроможність змінювати його напрямок.

Висновки. Виділивши три групи факторів (біологічні, соціальні і фактори власної активності особистості), які впливають на процес інтелектуального розвитку, треба зазначити, що в онтогенезі психіки людини спостерігається єдність біологічних і соціальних умов. Провідна роль у розвитку особистості належить соціальним умовам і активності особистості, але цей розвиток неможливий без психолого-педагогічних умов інтелектуалізації навчальної діяльності. До них ми відносимо суб'єктивну парадигму освіти як особливість взаємодії учасників навчально-виховного процесу, розгортання творчої ситуації, стимулювання інтелектуальної активності, формування поняттєвого, творчого та дивергентного мислення.

Список літератури

1. Выготский Л.С. Мышление и речь // Собр. соч.: В 6 т. – М., 1982. – Т.2. – 267 с.
2. Дружинин В.И. Психология общих способностей.– СПб.: Питер Ком., 1999.– 368с.
3. Зубра А.С. Культура умственного труда старшеклассника: Пособие для педагогов. – Минск: Універсітэцкас, 2000. – 224 с.
4. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности // Вопросы психологии. – 1982. – №4. – С. 12-19.
5. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. – М.: АН СССР, 1958. 147 с.
6. Сисоева С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. – К., 1997. – 484 с.
7. Сичивий О. Ерудиція як фактор інтелекту // Людський інтелект: Філософсько-методологічні дослідження // Філософські пошуки. – Вип. I (V-VI). – Львів, 1998. – С.44-50.
8. Стернберг Р.Д. Триархическая теория интеллекта // Иностранная психология. – 1996. – №6. – С. 54-61.
- 9.54. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – Томск: ТГУ, Москва: Барс, 1997. – 392 с.

SUMMARY

Maria Mudrak

INTELLECTUALIZATION EDUCATIONAL ACTIVITY OF A STUDENT AS A FACTOR OF A INNOVATION IN EDUCATION REFORM

The article analyzes the approaches of the scientists about the factors influencing the process of intellectual identity formation and examines the psychological and pedagogical conditions of intellectualization of learning activities of students.